

Addendum

Actualisatie Erfgoed Deal 2023-2025 Tweede Addendum bij de Erfgoed Deal

 Datum
16 maart 2023

Inleiding

In 2019 is het Programma Erfgoed Deal van start gegaan om de relatie tussen erfgoed en de inrichting van de leefomgeving te versterken. Dit betreft met name de ruimtelijke opgaven die gaan over klimaatverandering, nieuwe energienetwerken en verstedelijking. Inmiddels, vier jaar, verder zijn er 36 voorbeeldprojecten financieel ondersteund met Erfgoed Deal-middelen. In al deze projecten wordt invulling gegeven aan 'erfgoedinclusieve' uitvoeringspraktijk en werken erfgoedprofessionals dagelijks samen met collega's uit andere beleidsvelden aan actuele transitieopgaven. Deze voorbeeldprojecten laten zien hoe de erfgoedinclusieve aanpak werkt. Dat is een enorme winst en deze aanpak verdient navolging en opschaling. In de Meerjarenbrief *De Kracht van Creativiteit. Cultuur midden in de samenleving* heeft de staatssecretaris van Cultuur en Media aangekondigd om de Erfgoed Deal te verlengen voor de jaren 2023-2025.¹

Wat heeft vier jaar Erfgoed Deal opgeleverd? In ons land beginnen ruimtelijke ontwikkelingen nooit bij nul. Overall stuit men op relictten van vroeger zoals structuren en objecten die betekenis geven aan ons landschap en aan onze dorpen en steden. Cultureel erfgoed biedt mensen en gemeenschappen in een snel veranderende wereld houvast, en geeft inspiratie om actuele opgaven op te lossen. Een kleine greep uit enkele projecten staan beschreven in bijlage 1.

De Erfgoed Deal-projecten laten zien hoe de urgente opgaven in onze dagelijkse leefomgeving aangepakt kunnen worden op een erfgoedinclusieve manier. De Erfgoed Deal is een podium voor innovatie en concrete uitvoering en een platform voor kennisdeling en opschaling. De opgebouwde kennis en vaardigheden kunnen anderen inzetten om hun eigen erfgoedinclusieve projecten op te pakken. Vanuit de lopende pilotprojecten breidt de olievlek zich uit, wordt de beweging in gang gehouden en groeit het erfgoedinclusieve werken van een incidentele aanpak naar een structurele manier van samenwerken in ruimtelijke processen.

Actualisatie van de thema's

De verlenging van de Erfgoed Deal is door de bestuurlijke en maatschappelijke partners aangegrepen om de afgelopen drie jaar te evalueren en om de thema's en onderwerpen van de Erfgoed Deal te actualiseren. In de periode november 2022-februari 2023 heeft deze evaluatie/actualisatie plaatsgevonden met alle betrokken ministeries, overheden en maatschappelijke organisaties. Dit heeft geleid tot het formuleren van vier nieuwe hoofdthema's. Er is voor gekozen om aan te sluiten bij de thema's zoals deze in de Ruimtelijke ordeningsbrief (20 mei 2022) van de minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening zijn benoemd.² Tijdens de gesprekken met alle betrokken organisaties zijn op basis van de aangescherpte thematiek onderwerpen en prioritaire opgaven aangedragen. In bijlage 2 worden deze opgaven en onderwerpen weergegeven. De Erfgoed Deal 2023-2025 richt zich op vier grote hoofdthema's:

1. Landbouw en natuur

Ons landelijk gebied staat onder druk. Er zijn maatregelen nodig om het landelijk gebied leefbaar, gezond, aantrekkelijk en toekomstbestendig te ontwikkelen. Dat vraagt om keuzes en slimme combinaties. Ook in de toekomst willen we een gezond en veilig landelijk gebied, waar voedsel geproduceerd wordt, waar prettig gewoond kan worden en waar de natuur de ruimte krijgt met als uitkomst een herkenbaar en aantrekkelijk

¹ Meerjarenbrief - De kracht van creativiteit | Rapport | Rijksoverheid.nl

² Kamerbrief over nationale regie in de ruimtelijke ordening | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl

landschap en vitale gemeenschappen. Tegelijkertijd is het landelijk gebied niet een optelsom van technische oplossingen. Een integrale blik is meer dan nodig. Dat erfgoed een belangrijke bijdrage kan leveren aan de transitie van het landelijk gebied is gebleken tijdens eerdere 'Deals'. Het verleden biedt houvast en zorgt ervoor dat mensen zich blijven herkennen in de gebieden waar zij wonen, werken en recreëren. Het gaat bijvoorbeeld om het herstel van historische landschapselementen en verkavelingspatronen, groenblauwe dooradering of de herbestemming van monumentale boerderijen.

2. Energie en economie

De komende jaren moet Nederland verduurzamen. Daarnaast is de ruimte schaars en willen we ondernemers voldoende ruimte bieden om te ontwikkelen. Dat vraagt om ruimte voor economie en de ruimtelijk inpassing van energie. Om deze opgaven te realiseren zijn forse ruimtelijke ingrepen nodig. Erfgoed en ontwerp kunnen inspiratie bieden voor deze inpassingen en tegelijkertijd het landschap herkenbaar houden. Het gaat hier bijvoorbeeld om de inpassing van distributiecentra en de realisatie van zonneweides, windenergie en energie infrastructuur op basis van kenmerken en karakteristieken die passen bij het cultuurlandschap.

3. Wonen en mobiliteit

Nederland staat voor een forse woningbouwopgave. In sommige gebieden komen tienduizenden woningen erbij, en dat allemaal in een land met schaarse ruimte. Er spelen opgaven omtrent het binnenstedelijk bouwen van woningen, waarbij ook voldoende ruimte gereserveerd moet worden voor een kwalitatief aantrekkelijke leefomgeving zoals groene ruimten en parken. Hierbij kan gedacht worden aan de herbestemming van kerken, industrieel erfgoed en ander monumentaal vastgoed en het anders benutten van historische groenstructuren. Daarnaast zorgt dit ook voor opgaven omtrent mobiliteit. Hoe zorgen we ervoor dat nieuwe wijken goed te bereiken zijn met de fiets, auto of het openbaar vervoer? Door voort te borduren op aanwezige cultuurhistorische waarden en de toepassing van goed ontwerp kan bijgedragen worden aan de identiteit van deze nieuwe woongebieden, waarbij de bestaande structuren een rol kunnen spelen en kunnen helpen bij de realisatie van de opgaven.

4. Water en bodem

Nederland kent een lange en uitgebreide traditie op het gebied van waterstaat. Met een goede kennis van het bodem en watersysteem bouwden onze voorgangers dijken en kanalen om het land leefbaar en bruikbaar te houden. Maar ook aan deze maakbaarheid van het landschap zitten grenzen. Dat geldt ook voor ons bodemsysteem. De afgelopen jaren hebben we gezien dat extremere weersomstandigheden zorgen voor grote overlast, dat overtollig water of juist droogte zorgt voor nieuwe uitdagingen. Voor de komende jaren betekent dat, dat water en bodem sturende principes zijn bij de inrichting van ons land. Er zijn maatregelen nodig om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen en te zorgen voor een gezond bodemsysteem. Historische dijken, monumentale kunstwerken en bestaande landschappen kunnen een bron van inspiratie zijn bij de ontwikkeling van deze opgaven. Hierbij kan gedacht worden aan het inzetten van landschapselementen bij het bergen of geleiden van overtollig water of het opnieuw inzetten van monumentale sluizen en waterkerende historische elementen.

De ondersteunende lijnen Kennis & dialoog en Erfgoed als basis voor de omgevingsvisies komen te vervallen. Kennis en dialoog blijft nadrukkelijk een onderdeel van de Erfgoed Dealprojecten. De principes uit het Verdrag van Faro omtrent erfgoedparticipatie worden opgenomen in het afwegingskader Erfgoed Deal 2023-2025.

Matching (financiën en looptijd)

In de Meerjarenbrief *De kracht van creativiteit* is aangekondigd 11 miljoen euro uit te trekken voor verlenging van de Erfgoed Deal voor de periode 2023-2025. In de beleidsreactie op het advies *Archeologie*

bij de tijd (d.d. 8 november 2022) wordt nog eens een bedrag van 500.000 euro per jaar extra toegevoegd aan de Erfgoed Deal vanuit de middelen voor het onderzoeksplatform archeologie, specifiek bestemd voor projecten op het terrein van archeologie en ruimtelijke transitie. De verdeling van het totale budget voor de projecten (minus de programmakosten) is als volgt: 4,5 miljoen euro in 2023; 4,5 miljoen euro in 2024 en 3,5 miljoen euro in 2025. Het Rijk draagt bij aan projecten die worden voorgedragen door medeoverheden. De bijdragen vanuit het Rijk zijn ongeconditioneerd en hier zijn geen voorwaarden aan verbonden. Daarmee blijven de uitgangspunten uit het eerste Addendum bij de Erfgoed Deal onverkort van kracht.³

Organisatie en samenwerking

De ondertekenende partijen

Gezamenlijk met de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Infrastructuur en Waterstaat en Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, het Interprovinciaal Overleg, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Federatie Instandhouding Monumenten, de Federatie Grote Monumenten Gemeenten, het bestuurlijk Platform Erfgoedgemeenten, LandschappenNL, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, het Rijksvastgoedbedrijf en de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit is de geactualiseerde Erfgoed Deal tot stand gekomen.

De ondersteuningsgroep

Bovengenoemde partijen ondersteunen wederom het gedachtegoed van de Erfgoed Deal en leveren op ambtelijk niveau een afgevaardigde voor het ondersteuningsteam, dat circa 2 keer per jaar samen zal komen om het programmabureau te voorzien van input.

Het programmabureau

Het programmabureau zal de komende jaren wederom zorgen voor de uitvoering van de gezamenlijke doelen en ambities. Voor de jaren 2023-2025 is een speciale netwerker voor het thema 'archeologie' aangesteld. De netwerker archeologie zal bijdragen aan het borgen van kennis en kunde omtrent archeologie in de aanvragen.

De stuurgroep

De huidige stuurgroep, bestaande uit afgevaardigden uit het Interprovinciaal Overleg, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Federatie Grote Monumentengemeenten en Federatie Instandhouding Monumenten is wederom verantwoordelijk voor de voortgang van de Erfgoed Deal en neemt besluiten over het uitvoeringsprogramma en de toetreding van nieuwe partijen. Alle partijen hebben aangegeven opnieuw een vertegenwoordiger aan de stuurgroep te laten deelnemen. De stuurgroep staat onder het voorzitterschap van een onafhankelijk voorzitter. Het Rijk zal niet deelnemen aan de stuurgroep om de schijn van sturing op de besteding van de (rijks)middelen via de decentralisatie-uitkeringen te voorkomen. Vanwege kennis en expertise zal de directeur kennis en advies van de RCE wel blijven deelnemen aan de stuurgroep.

Adhesieverklaringen

Nieuwe partijen kunnen gedurende de looptijd van de Erfgoed Deal een adhesieverklaring tekenen waarmee ze uiting geven aan hun steun voor de ambities en doelstellingen van de Erfgoed Deal.

³ [Erfgoeddeal: Samenwerken aan een waardevolle leefomgeving | Publicatie | Rijksoverheid.nl](#)

Ondertekening

**Ministerie van
Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap**

Gunay Uslu
*Staatssecretaris van
Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

**Interprovinciaal
Overleg**

Roy de Witte
*Gedeputeerde Provincie
Overijssel*

**Vereniging van
Nederlandse Gemeenten**

Natasja Groothuismink
*Wethouder gemeente
Zaanstad*

Bijlage 1 – Wat heeft vier jaar Erfgoed Deal tot nu toe opgeleverd?

Wat heeft vier jaar Erfgoed Deal opgeleverd? Een kleine greep uit de portfolio van 36 projecten volgt hieronder.

Binnen het thema Klimaatadaptatie, zoals in dijkversterkingsopgaven zijn oplossingen gevonden om de waterveiligheid te garanderen en het erfgoed van een waterlinie een functionele plek te geven in het waterbeheerssysteem. Het eeuwenoude systeem van de Brabantse watermolens wordt ingezet om water langer vast te houden in beekdalen. Daarmee levert erfgoed straks een bijdrage aan het oplossen van de verdrogingsproblematiek van natuur- en landbouwgronden.

In tien projecten is duidelijk geworden welke bijdrage erfgoed kan leveren aan de energietransitie, verduurzaming en vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. Zo gaan bijvoorbeeld de monumentale landgoederen uit Overijssel een bijdrage leveren aan de doelen van de Regionale Energiestrategieën (RES) in de regio. In projecten in Friesland en Noord-Holland zal de bodemdaling en de CO₂-uitstoot van veenweidegebieden sterk verminderen. En thermische energie gaat worden opgewekt uit het water van de Amsterdamse grachten en gebruikt worden voor de verwarming van historische gebouwen.

In projecten over stedelijke groei en krimp zien we dat erfgoed bindt en samenwerking stimuleert tussen stakeholders om de aantrekkelijkheid en identiteit van gebieden te versterken, zoals in Nagele of Maassluis. Erfgoed levert een belangrijke bijdrage aan ontwerp kwaliteit, zoals zichtbaar is in het nieuwe Kasteelpark in Weert en in de plannen voor het Stinspark in Zwolle. Erfgoed biedt ook oplossingen voor een kwalitatieve inpassing van ruimtevragestukken en het huisvesten van nieuwe of bestaande functies, bijvoorbeeld in de projecten Schoolgebouwen Nieuwegein en Buurtbakens Haarlem.

Veranderingen in de dagelijkse leefomgeving vragen dialoog en betrokkenheid. In diverse Erfgoed Deal-projecten is te zien hoe erfgoed ingezet kan worden om noodzakelijke veranderingen in de samenleving soepeler te laten verlopen. In een aantal Erfgoed Deal-projecten (Een Nieuwe Tijd in de Achterhoek, Wijkaanpak de Pas, Kusten van IJsselmeer) wordt erfgoed strategisch ingezet om als smeermiddel te fungeren. Burgers, bestuurders en maatschappelijke organisaties gaan onder de vlag van streekeigen erfgoed in gesprek over leefbaarheid, verduurzaming van corporatiewoningen of een klimaatadaptieve herinrichting van een wederopbouwbuurt.

Bijlage 2 - Tabel actualisatie van de thema's

De onderstaande tabel is samengesteld op basis van gesprekken met de partnerorganisaties van de Erfgoed Deal. Voor de komende jaren zijn de volgende prioritaire opgaven per thema geïdentificeerd.

Erfgoed Deal 2019 – 2022		Actualisatie Erfgoed Deal 2023 – 2025	
Hoofdthema's	Prioritaire opgaven	Hoofdthema's	Prioritaire opgaven
Klimaatadaptatie	Dijkversterking, droogtebestrijding, bodemdaling, wateroverlast, hittestress	Transitie landbouw en natuur	Natuurverbetering en stikstofreductie, groenblauwe dooradering, CO2-reductie, natuurinclusieve landbouw, overgangsgebieden, veenweidelandschappen, robuuste natuur, transformatie agrarische bebouwing en erf
Energietransitie en duurzaamheid	CO2-reductie, zonneweides, windenergie, bodemdaling, inpassing energie-infrastructuur, aardgasvrij en energieneutraal wonen, warmtenetten, circulaire en natuur-inclusieve landbouw, biomassa, RES	Transitie energie en economie	Aanleg van zonneweiden en windparken, gebruik van biomassa, Regionale Energiestrategie (RES), inpassing energie-infrastructuur, distributie- en datacentra, vestigingsklimaat, recreatie, toerisme.
Stedelijke groei en krimp	Uitbreiding, verdichting, distributiecentra, transformatie, herbestemming, krimpproblematiek, vestigingsklimaat, recreatie, toerisme	Transitie wonen en mobiliteit	Kwalitatieve woningbouw en verbetering ruimtelijke kwaliteit, aardgasvrij en energieneutraal wonen, herbestemming- en transformatieopgaven, verdichting, uit- en inbreiding van steden en dorpen, herstructurering stadsranden en groenzones, aanleg infrastructuur (OV-knooppunten), krimpproblematiek.
		Transitie water en bodem	Droogtebestrijding, wateroverlast, waterkwaliteit, waterveiligheid, bodemdaling, dijkversterking, beekdalherstel, hittestress in steden.
Ondersteunende lijnen: Kennis en dialoog Erfgoed als basis voor omgevingsvisie	Kennisdeling, participatie, kwaliteit van de fysieke leefomgeving in omgevingsvisies.		Kennisdeling, dialoog, participatie en draagvlak blijven een integraal onderdeel van de projecten en krijgen een plek in het afwegingskader (in lijn met de principes van het FARO-verdrag) op basis waarvan projecten worden beoordeeld.